

davno prohujalih vremena. Istovremeno, u ostatku se svijeta počinju masovno pojavljivati suvremene cirkuske kompanije koje kombiniraju cirkuske discipline i izvedbene umjetnosti poput kazališta i plesa s bogatom produkcijom. Vjerojatno je najpoznatija takva skupina kanadska *Cirque du Soleil* koja kreira spektakularne predstave zaokružene dramaturške strukture kojima cijene ulaznica dosežu basnoslovne svote. Kao kontra toj komercijalizaciji cirkusa, krajem se stoljeća unutar alternativnih klubova i skvotova javlja snažan pokret supkulturnog cirkusa koji se temelji na egalitarnosti, nekomercijalnosti i svjesno odabranoj rubnoj poziciji na kulturnoj sceni. Takve, uglavnom neformalne skupine, doživljavaju cirkus kao interdisciplinarnu izvedbenu formu, a tematski se bave kritičkim promišljanjem kapitalističkog sustava koristeći čudaštvo, satiru i svoj autsajderski položaj kao snažan umjetnički alat.

Upravo jedna takva skupina, CirkoBalkana (zajednički projekt kolega cirkusanata iz Hrvatske, Srbije i Francuske), podigla je cirkuski šator spomenut na početku ovog teksta i time me potaknula na ovaj kratki prikaz povijesti žanra te sam zamolio jednog od njihovih članova, Nikolu Mijatovića zvanog Bangavi, da svojim riječima predstavi čitav taj projekt udomljen pod šarenim šatorskim krilom.

Cirkuski šator
CirkoBalkana



Nikola Mijatović

Cirkuski šator

Umjetnost nomada... mobilnost umjetnika

Ako je kazalište kuća drame i komedije, a opera kuća dobrog glasa, onda je šator kuća cirkusa i to je tako unazad više od 250 godina, kada je postavljen temelj takozvanog modernog cirkusa u Engleskoj. Kroz godine ovaj putujući objekt promijenio je svoje oblike, materijale, konstrukcije i transportna sredstva, ali preživjelo je ono na što svi prvo pomislimo kada kažemo cirkus – a to je šator.

Cirkuski je šator u osnovi zamišljen kao montažni objekt koji se relativno lako može postaviti na svoje noge služeći kao pozornica za cirkusku predstavu ili neki drugi događaj u novije vrijeme, relativno lako se transportira s mjesta na mjesto i relativno lako se održava. Tehnički gledano, poznajemo šatore koji su manjeg formata i imaju jedan centralni stup, one manje ili srednje s dva stupa, pa sve do onih velikih i najvećih s četiri, šest, osam i više stupova koji u konačnici izgledaju kao mali gradovi postavljeni na nekoj livadi. Cirkusi su nekada putovali konjskim zapregama, vlakovima, kamionima, brodovima i zrakoplovima, ali bez obzira na to u kojem se stoljeću nalazili ili kojoj kulturi pripadali, cirkus je bio i ostao umjetnost nomada – umjetnika koji stvaraju trenutne autonomne zone, nekada u samom centru grada, mijenjajući njegov izgled u tih nekoliko dana svojeg ostanka u njemu. Kako su se gradovi širili i postajali veći, cirkusi su također postajali sve veći i veći, te su dobivali mjesta za postavljanje svojih putujućih karavana na periferijama gradova. Neki europski gradovi poput Ženeve, Bruxellesa ili Pariza imaju trgove ili parkove koji se zovu Cirkuski trg na kojima se i dan-danas postavljaju cirkuski šatori i izvode cirkuske predstave i to je tradicija koja već stoljećima živi i razvija se.

Šator kao objekt opstaje u funkciji do današnjih dana. U Europi postoji još svega nekoliko tvornica koje imaju tradiciju izrade šatora dužu od stotinu godina, otvorile su se i neke nove tvornice, a koriste se i nove tehnologije i materijali za izradu šatora. Čak je moguće dizajnirati vlastiti cirkuski šator koji će vam proizvesti u Kini i dostaviti vam ga kamo god poželite. Majstori koji dizajniraju i konstruiraju cirkuske šatore kažu da nijedan šator na svijetu nije isti – svaki je priča za sebe.

Kroz Hrvatsku je tijekom proteklih stotinjak godina prošlo nebrojeno mnogo cirkuskih šatora, neki su se i zadržavali nakon što bi odigrali svoje predstave. U doba Jugoslavije cirkus je bio prilično popularan pa su tradicionalno ovim krajevima prolazile najrazličitije karavane: od onih ogromnih šatorskih tvrđava s dvije tisuće sjedećih mjesta (podatak koji možemo pronaći na stranicama bugarskog nacionalnog cirkusa u opisu njihove turneje po Jugoslaviji), preko talijanskih giganata u obliku poznatog cirkusa Medrano, do onih manjih i ne toliko zapaženih cirkuskih trupa sa šatorom koje su također pronalazile svoje mjesto pod suncem u ovim krajevima. Povijest kaže da su sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća velikim cirkusima kola krenula nizbrdo i da su polako postajali manji i manji te konačno i nestajali s dobro utabanih putova nomadskih umjetničkih kretnji. Iz moje perspektive djeteta koje je odrastalo osamdesetih godina prošlog stoljeća, ova povijest kao da je pisana u nekom drugom svemiru, jer u to doba svake godine sam po nekoliko puta odlazio u cirkus i to se znalo: stigao je cirkus u grad, idemo to vidjeti, idemo se čudom čuditi, uživati u raskoši cirkuskog šatora i diviti se umijeću i vještini umjetnika!

Važno je naglasiti kako sve bivše komunističke zemlje u okruženju bivše Jugoslavije imaju nacionalne cirkuske škole koje su i dan-danas aktivne: Mađarska, Rumunjska, Bugarska i Albanija. Sve te države imaju i nacionalne cirkuse koji posjeduju cirkuski šator kao mjesto produkcije predstave. S Jugoslavijom je slučaj malo drukčiji. Kako se nije dala podvrgnuti prevelikom utjecaju SSSR-a, ova bivša komunistička država nikada nije otvorila nacionalnu cirkusku školu, iako je imala možda najbolje temelje za tako nešto u vidu umjetnika koji su je u cirkuskom svijetu predstavljali. Spomenimo samo dvojicu najvažnijih, prvog i jedinog Junaka iz Like, glavom i bradom najsnažnijeg čovjeka na svijetu, Marijana Matijevića koji je napustio ovaj svijet u bijedi i o čijem radu i djelu ne postoje nikakve povijesne činjenice, osim nekoliko izbljedjelih fotografija i plakata te pokoje odlikovanje kao i usmena legenda. O drugome, akrobatu Dragoljubu Aleksiću, nasreću zna se dosta toga ponajviše zahvaljujući nevjerojatnom Dušanu Makavejevu koji ga je smjestio kao glavnu figuru u svoj film *Nevinost bez zaštite*. Slučajno ili ne, ali usporedivši Makavejeva i Fellinija mogu reći da je Makavejev onaj koga je život natjerao da krov nad glavom potraži u cirkuskim kolima, provodeći dio svojeg života u njima ispod mosta u jednom beogradskom kvartu, za razliku od Fellinija koji se ukrcao u cirkuska kola kako bi što autentičnije snimio svoj možda najveći film *Klaunovi* za kojeg kritičari cirkusa kažu da predstavlja kraj jednog žanra i početak novog cirkuskog doba. U svakom slučaju, obojici redatelja cirkusanti se trebaju nakloniti do poda. Uglavnom, vratimo se na temu nacionalnih cirkusa sa zaključkom kako je Jugoslavija ipak u konačnici imala nacionalni cirkus nazvan Adria čiji je umjetnički kolektiv uglavnom bio sastavljen od akrobata i žonglera koji su dolazili iz Rumunjske ili iz SSSR-a, s jako malim postotkom jugoslavenskih cirkuskih artista. No taj cirkus je, sa svim svojim rekvizitarijem, netragom nestao baš kao i država kojoj je pripadao. Nama ostaje nada kako će se jednoga dana negdje u Bosni i Hercegovini pojaviti cirkuski šator nacionalnog cirkusa Adria, npr. u nekom od skladišta bivše JNA. Naime, znamo kako mu je posljednje boravište bilo upravo u Sarajevu (o čemu svjedoči snimka koja postoji na YouTubeu), a i u razgovoru s jednim starim rumunjskim trapezistom zaključio sam da je šator cirkusa Adria imao najviše uspjeha u BiH te da se na neki način najviše kretao unutar te bivše jugoslavenske republike.

I bez nacionalnih cirkuskih škola i bez nacionalnog cirkusa, na prostorima

bivše Jugoslavije u novonastalim državama, gotovo u isto vrijeme nastaje pokret tada mladih ljudi koji se počinju baviti žongliranjem i akrobacijama podsjećajući na srednjovjekovne putujuće zabavljače, stvarajući i izvodeći na ulici. Krajem devedesetih godina prošlog stoljeća dolazi do okupljanja različitih neformalnih skupina žonglera, akrobata, hodača na štulama i glazbenika koji su se počeli zanimati za cirkus i uličnu umjetnost, često svoje aktivnosti smještajući pod okrilje nekoga od supkulturnih pokreta kojih je u tom trenutku bilo napretek. U tom trenutku, ti mladi umjetnici svoj su izričaj često prezentirali unutar različitih događaja koji su bili vezani uz ulični i alternativni teatar te različite glazbene žanrove poput *punk* i *trance* pokreta. Gotovo svaka novonastala država iz bivše Jugoslavije imala je barem jednu takvu skupinu umjetnika od Makedonije do Slovenije. Spomenuo bih Novu ložu lude mame kao najmnogobrojniju i najaktivniju neformalnu skupinu koja je od kraja devedesetih do početka dvijetisućitih bila aktivna kao skupina žonglera i akrobata okupljenih oko zagrebačkog Attack!-a. Svojim djelovanjem Nova loža lude mame okuplja mlade ljude koji su na neki način pomicali granice od „*underground* – skvoterske“ kulture iz koje su vukli korijene, do nastupa na tada prestižnim kulturnim manifestacijama poput Dubrovačkih ljetnih igara ili Splitskog ljeta. Slobodno se može reći da je ta generacija postavila temelje za budući razvoj cirkusa na ovim prostorima.

Kako su se kroz godine umjetnici profilirali, pojavila se i jedna od prvih generacija s ovih prostora, točnije iz Makedonije i Slovenije/Hrvatske, koja završava ugledne francuske cirkuske fakultete poput, recimo, CNAC-a. Za njih se također može reći da su otvorili vrata mnogim nadolazećim cirkuskim generacijama, pa tako danas imamo diplomirane cirkuske umjetnike koji rade i djeluju u regiji. A imamo i one najmlađe koji se trenutačno školuju u inozemstvu jer na našim prostorima još uvijek škole za cirkus nema.

Kako nismo imali sreće s cirkuskim školama i nacionalnim cirkusom, a ni s bivšom državom – možemo reći da smo imali sreće s upornošću nekolicine umjetnika i producenata koji su počeli ozbiljno razvijati cirkusku scenu u Hrvatskoj, ali i u čitavoj regiji, a scena se razvija baš zato što su generacije ustrajale u borbi za umjetnost kojoj pripadaju – umjetnost cirkusa.

Mogućnosti koje su se počele pružati nije bilo teško objeručke prihvatiti i krenuti u smjeru u kojem se i svijet okreće. S mnogo uloženog rada i truda, prvenstveno da bi se kao umjetnici izgradili, a potom i stvorili svu infrastrukturu potrebnu za kvalitetan rad i stvaranje, bilo je nadljudski i nadnaravno, baš kao u cirkusu. Između ostalog, želja nam je bila dovesti cirkuski šator na ove prostore jer smo znali kako to više nisu obiteljske nomadske karavane čije je vrijeme odavno prošlo, znali smo da su to ljudi naših godina koji stvaraju budućnost, koji cirkuski šator koriste u različite svrhe i stavljaju ga u neki novi kontekst. To više nije kružna pozornica na kojoj se izvodi predstava sastavljena kao splet točaka u zraku i na tlu s pojavom groteskno našminkanog klauna u ogromnim cipelama. To je novi svijet prepun inovacija i *mix art* uradaka, to su *sound system*, mehanika, hidraulika i neki novi smisao za humor te kritika društva na jedan potpuno drukčiji način.

Tako početkom dvijetisućitih na Festivalu alternativnog kazališnog izričaja – FAKI bilježimo prvu pojavu jedne ovakve putujuće zvijeri i to direktno iz Nizozemske. Svoj mali šator promjera četrnaest metara s rotirajućom pozornicom koja stoji u rotirajućem šatoru s tri rotirajuće podsekcije, sadržavajući šest scena koje se razdvajaju i spajaju nudeći neočekivane i oduševljavajuće

kombinacije, postavili su na savskom nasipu ispred bivše tvornice Jedinstvo. Oni su bili Silo Theater sa svojom predstavom *60 Degrees* o kojoj se i dan-danas priča u krugovima bliskim podzemnoj kulturi. Kao što neke starije generacije pričaju urbanu legendu o cirkuskom šatoru koji je 1980-ih godina bio postavljen negdje kod zagrebačke Mimare. Postavili su ga vizionari i entuzijasti koji su znali da cirkuski šator ne treba predstavljati tradiciju, već ići ukorak s vremenom „novog cirkusa“. U Francuskoj su tada po cirkuskim šatorima svirali bendovi poput Mano Negra sudjelujući u izvedbama cirkuskih predstava, dok su u cirkuskom šatoru kod Mimare osamdesetih svoj koncert imali legendarni zagrebački sastav Cul-de-Sac (nastup su ponovili tridesetak godina kasnije u cirkuskom šatoru CirkoBalkana postavljenom u dvorištu Pogona Jedinstvo). Odnokud se trebalo krenuti u nove radne pobjede i u razapinjanje nekih novih i većih šatora, a priznajem da je ovakav start bio više nego nadahnjujući za nas koji smo nastavili koračati dalje u nomadizam ili kako se to danas kaže – mobilnost umjetnika!

Desetak godina nakon Silo Theatera, točnije 2013. godine gotovo na istom mjestu, ovoga puta u dvorištu današnjeg Pogona Jedinstvo, grupa entuzijasta okupljenih oko zagrebačke Cirkorame i beogradske Cirkusfere u partnerstvu s kolegama iz francuskog Cirk'Oblique postavljaju cirkuski šator s idejom autonomnog prostora za izvedbu, edukaciju i kreaciju, a sve s konačnim ciljem produkcije festivala CirkoBalkana. Bio je to šator francuske kompanije Cirk'Oblique koji je jedan mjesec stajao u dvorištu Pogona Jedinstvo, a svoja je festivalska vrata otvorio brojnim cirkuskim umjetnicima iz čitavog svijeta kao i drugim umjetnicima koji su uvidjeli da šator pruža bezbroj mogućnosti i visokokvalitetne uvjete za rad i stvaranje. Nakon Zagreba, festival se seli na jedan mjesec u Beograd. Nakon toga i 2014. godine organizirali smo festival s francuskim partnerima. Uspijevamo producirati zajedničku predstavu pod imenom *Oldness* s kojom odlazimo na regionalnu turneju, a onda i jedni i drugi uviđamo kako je projekt prilično neisplativ i da je budžet koji odlazi na transport šatora višestruko nadmašio sve naše mogućnosti. Sporazumno prekidamo suradnju, a nama ostaje visjeti u zraku festival u cirkuskom šatoru. Godine 2015. ulazimo u partnerstvo sa starim nam znancima, talijansko-francuskom kompanijom My!Laika / Side Kunst-Cirque i tu se pojavljuje bezbroj novih mogućnosti. Već smo razmišljali kako bismo voljeli kupiti jedan cirkuski šator za ove naše prostore. Moram reći da je ovaj šator novih partnera bio nešto novo za nas. Tada smo se zapravo prvi put blisko susreli sa svim mogućnostima koje pruža, a pogotovo kada je riječ o manjem šatoru s gledalištem od oko 150 sjedećih mjesta, visinom centralnih jarbola od osam metara, vrlo jednostavnim sustavom za dizanje i spuštanje, i ukupnim gabaritima koji staju u prikolicu za čiji je transport dovoljan kombi, što uvelike smanjuje troškove puta. Cirkuski šator kompanije Side Kunst-Cirque bio je dizajniran tako da se može postaviti u svakom selu do kojega se dolazi uskim putem, što je nama bilo više nego idealno i apsolutno se uklapalo u sve naše snove i maštarenja. S obzirom na to da je jedan od njihovih članova taj šator i dizajnirao, a inače se time i bavi u slobodno vrijeme, odmah smo počeli crtati i planirati izgradnju šatora za potrebe festivala CirkoBalkana, za potrebe svih nas okupljenih oko ove inicijative, kao i za ostale umjetnike okupljene oko cirkuske zajednice. Odluka je pala: sljedeće godine festival CirkoBalkana organizirat ćemo u manjem obliku i bez cirkuskog šatora, radit ćemo mukotrpno sve poslove koji nam se nude i 2017. godine imat ćemo svoj šator. Tako je i bilo. Tražili smo polovne šatore po francuskim oglasnicima, ali su nam

svi bili ili preveliki ili previše tradicionalni. Nismo se mogli osloboditi tog dojma koji su na nas ostavili Salvatore Frasca i njegova kompanija Side Kunst-Cirque, pa smo odlučili pratiti taj trag. U daljoj komunikaciji s njima predložio nam je da dođemo u Italiju, na festival Città di Circo – što smo i napravili.

Festival se te godine održavao prvi put u Bologni – gradu koji je poznat po svojem slobodarskom duhu te je već koju godinu prije svoja vrata otvorio malim nezavisnim cirkusima kojih u Italiji u ovom trenutku ima preko dvadeset. Festival Città di Circo slobodno možemo nazvati i velikom cirkuskom ofenzivom jer su u parku bila postavljena četiri cirkuska šatora za izvedbe, jedan za konferencije, tribine, projekcije i koncerte, jedan autobus kao pokretna kuhinja i bezbroj kampera i kamp-kućica postavljenih u krug oko tog malog cirkuskog sela usred jednog gradskog parka. To je bio znak, nismo previše razmišljali, odmah smo znali kako treba izgledati naš šator. Preostalo je pitanje kada će nacrt biti gotov i kada krećemo u dogovore s tvornicom iz Livorna koja već tradicionalno više od sto godina proizvodi cirkuske šatore. Prvi odlazak u tvornicu cirkuskih šatora za mene je bio vrlo uzbudljiv i napet, pogotovo pri samom ulasku u tvornicu kada sam prošao kroz hodnik koji je bio prepun uramljenih fotografija najrazličitijih cirkuskih šatora što su bili proizvedeni u njoj. Na tren sam se vratio u svoje djetinjstvo vidjevši fotografiju velikog cirkusa Medrano sa šest centralnih jarbola, jer sam tada shvatio da se taj šator, taj najveći cirkuski šator u očima djeteta, proizveo baš na ovom mjestu u koje upravo ulazim. I, stvarno, nije dugo trajalo, brzo smo dogovorili materijal, boju, cijenu i vrijeme završetka radova. Nije mi bilo svejedno kada sam vlasniku tvornice davao kaparu u ruke. Znao sam da je to sve što imamo i da ćemo se sljedećih pola godine morati dobro potruditi kako bismo osigurali ostatak sredstava kada budemo dolazili po novi crveni šator. Naravno da se malo oteglo s isporukom, pa smo brojali dane i sate do ponovnog odlaska u Livorno. Ovoga puta s praznom prikolicom prema tamo i punom prikolicom cirkuskog šatora prema nazad.

I tako 2017. godine nov novcat cirkuski šator stiže u Hrvatsku, direktno iz tvornice cirkuskih šatora iz Italije. Cirkuski šator CirkoBalkana prvi je put podignut u selu Muntić nadomak Pule – crveni cirkuski šator na crvenoj istarskoj zemlji. Simbolično ili ne, ali prvo javno otvaranje šatora za publiku dogodilo se svega nekoliko dana nakon postavljanja i to je trenutak koji se pamti čitav život, bila je to teška eksplozija emocija, ali i količine ljudi jer, nažalost, na kraju nisu svi stali unutra. Tom prigodom odigrali smo predstavu nazvanu „Kaos cabaret“ koja dvije godine kasnije osvaja posebnu nagradu Gumbek za najinovativniju kabaretsku predstavu u sklopu Festivala cabareta Gumbekovi dani. Nakon odigrane predstave u dupkom punom šatoru otvorili smo pozornicu za sve kolege i prijatelje koji su se tu zatekli, tako da je nastao pravi pravcati *open stage* i zabava do zore. Ubrzo nakon toga cirkuski šator CirkoBalkana postavljamo u dvorištu Pogona Jedinstvo u Zagrebu, a nakon toga i u Ciglanu u Beogradu. Od 2017. godine festival suvremenog cirkusa u cirkuskom šatoru CirkoBalkana odvija se pod vlastitim krovom.

Cirkuski šator preko zime spava u svojoj prikolici i čeka proljeće i ljepše vrijeme da ga umije sunce i ponovo izmami najmanje petero ljudi na livadu koji kreću mjeriti i ucrtavati točke, zabijati klinove i podizati kupolu i zidove, postavljati pozornicu, tribine, svjetla i osmijehe – jer predstava počinje, a već sutra smo tko zna gdje.

Cirkuski šator CirkoBalkana, kao i istoimeni festival koji će ove godine imati svoje deveto izdanje, u Zagrebu je pronašao svoju lokaciju u dvorištu Po-

gona Jedinstvo. Nomadski pristup ovoj vrsti izvedbe, možemo slobodno reći i životnog stila, za nas nikada nije bio upitan jer nakon Zagreba šator ide u Beograd, a između toga sve je još uvijek otvoreno, tko zna gdje ćemo se još smjestiti. Ono što je sigurno je da će to biti neka prekrasna zelena livada ili neki stari napušteni industrijski kompleks s asfaltiranim dvorištem.

Cirkuski šator CirkoBalkana dosad je bio postavljen u Puli, Zagrebu, Beogradu, Novom Sadu, Ljubljani i Samoboru, u njemu su odigrane brojne predstave suvremenog cirkuskog izričaja, gostovali su umjetnici iz čitavog svijeta, održano je nebrojeno treninga, radionica i drugih edukativnih programa, a o koncertima i da ne govorimo...

U konačnici valja naglasiti i to kako cirkuski šator na ovim prostorima nije pao s neba ili se slučajno stvorio na nekoj livadi pokraj puta. Cirkuski šator bio je naš san, rezultat dugogodišnjega planiranja, prikupljanja novčanih sredstava, neizmjerne podrške prijatelja i kolega u svakom smislu – od one moralne do one materijalne, na čemu smo im više nego zahvalni. Cirkuski šator na ovim prostorima isto tako posljedica je ljudske ludosti i zanesenosti, posvećenosti onome što voliš i onome u što vjeruješ. Petero umjetnika i jedna producentica sa svojim prijateljima i kolegama prošli su glavom kroz zid i stvorio se crveni cirkuski šator. Ako vam tako bolje zvuči, onda neka tako i bude. Cirkuski šator zapravo je kotač koji na globalnoj razini pokreće razvoj cirkusa kao umjetnosti jer pod šatorom cirkus prolazi kroz sve svoje razvojne faze – od 18. stoljeća kada je utemeljen moderni cirkus, kroz sljedećih 150 godina i vladavine tradicionalnog/klasičnog cirkusa, do pojave novog cirkusa pred kraj 1960-ih godina, preko cirkuske umjetnosti koja se tek polovicom 1990-ih godina razdvajanjem od zabave i *event* industrije definira kao takva, pa sve do suvremenog cirkusa koji donosi interdisciplinarnost i druge hibridne forme u izvedbi. Baš zbog svega toga cirkuski je šator kuća cirkusa, on će i dalje u budućnosti mijenjati svoje oblike, materijale, konstrukcije i transportna sredstva, ali će uvijek biti u pokretu i spreman za promjenu.

Što još reći osim da čekamo neka bolja vremena za neke nove pokrete!



◀
Cirkuski šator
CirkoBalkana



▲
Mistero buffo, na slici:
Dražen Šivak,
foto: Adrijana Vidić

Dražen Šivak

Glumac – klaun?

„Nisu svi veliki glumci i veliki klaunovi, no svi veliki klaunovi su i veliki glumci.“

Jacques Lecoq